

Maria Bokszczanin

Dzieło Juliana Krzyżanowskiego : (sprawozdanie z sesji naukowej "Julian Krzyżanowski - w pierwszą rocznicę śmierci")

Rocznik Towarzystwa Literackiego imienia Adama Mickiewicza 12, 143-149

1977

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Maria Bokszczanin

DZIEŁO JULIANA KRZYŻANOWSKIEGO

(Sprawozdanie z sesji naukowej „Julian Krzyżanowski
— w pierwszą rocznicę śmierci”)

Uroczystości poświęcone Profesorowi Julianowi Krzyżanowskiemu — zgodnie z tym jak powinno się czcić wielkich twórców czy wielkich uczonych — były dotychczas związane z datami Jego dzieła, a nie Jego życia. Dlatego w 1959 r. obchodziliśmy „srebrne gody” z Uniwersytetem Warszawskim, upamiętnione księgą *Z dziejów polonistyki warszawskiej*, dlatego w 1963 r. — w pięćdziesięciolecie debiutu naukowego Profesora — powstała księga pamiątkowa *Literatura, komparatystyka, folklor*, samym swym tytułem nawiązująca do tych trzech podstawowych kręgów zainteresowań Profesora, dlatego w 1973 r. — w sześćdziesięciolecie debiutu — ukazało się *Dzieło Juliana Krzyżanowskiego*, bibliografia Jego prac, nazwana przez Kazimierza Wykę „małą powieścią lub dużą nowelą”, oraz druczek bibliofilski, upamiętniający dzieje tragicznie przerwanej przez wojnę 1939 *Historii literatury polskiej*.

Zasada ta złamana została w roku 1977, gdy przyszło nam obchodzić uroczystość bardzo trudną, bo pierwszą rocznicę śmierci Profesora. Data końcowa tak bardzo twórczego życia nie przekreśla wprawdzie dalszego żywota dzieła Profesora, ale dzieło to zuboża o nowe książki, których Profesor nigdy już nie napisze. Zamkniętą twórczość można próbować oceniać po roku — jeśli się potrafi nadążyć za wielkim uczonym, obejmującym ogromne obszary literatury polskiej i komparatystyki światowej, a sesja była tego dowodem o dużej wymowie — najważniejszą jednak ocenę przynosi czas, gdy potwierdza żywotność dokonanego dzieła. W przypadku

Profesora o żywotności tej świadczą będące w druku kolejne wznowienia *Historii literatury polskiej* i *Dziejów literatury polskiej* oraz angielski przekład *Dziejów literatury*, jak również złożone w Wydawnictwie *Szki-ce folklorystyczne* i wydobyta z rękopisu monografia *W świecie bajki ludowej* — by ograniczyć się tylko do chwili obecnej, gdyż w planach dalszych książek tych jest o wiele więcej.

Oceny dorobku naukowego Profesora dokonała sesja „Julian Krzyżanowski — w pierwszą rocznicę śmierci”, zorganizowana przez Komitet Nauk o Literaturze Polskiej PAN, Uniwersytet Warszawski, Instytut Badań Literackich PAN i Towarzystwo Literackie im. A. Mickiewicza w ciągu dwu pracowitych dni 19 i 20 maja 1977 r.

Pierwszym uroczystym akcentem było złożenie wieńców na Cmentarzu Powązkowskim, gdzie pod popiersiem Profesora — wyrzeźbionym przez Tadeusza Łodzianę — na jasnej płycie granitu oprócz imienia i nazwiska figuruje krótki napis, pozbawiony wszelkich tytułów: Historyk literatury polskiej. Następnym akcentem uroczystym było nadanie imienia Juliana Krzyżanowskiego dotychczasowemu audytorium D, dokonane przez rektora, profesora Zygmunta Rybickiego, w gmachu audytoryjnym, gdzie toczyły się obrady sesji, oraz otwarcie w Pałacu Kazimierzowskim wystawy *Julian Krzyżanowski — życie i dzieło*, której tradycyjną wstępę przecięła profesor Janina Kulczycka-Saloni. Wystawa ta pomyślana była inaczej niż jej poprzedniczka, wystawa zorganizowana w maju 1964 r. w Pałacu Potockich dla uczczenia pięćdziesięciolecia twórczości naukowej Profesora. Nie operowała — jak tamta — dużą liczbą eksponatów, przeważnie książek, ukazujących w dwu wielkich salach ogromny dorobek Profesora, lecz ograniczyła się do jednego hallu, gdzie w kilkudziesięciu niewielkich gablotach zasygnalizowane zostały, najczęściej przy pomocy rękopisów, podstawowe kierunki badań Profesora i główne linie Jego biografii naukowej. Wystawa starała się uwydatnić okres heroiczny życia Profesora — lata Podziemnego Uniwersytetu i lata odbudowy nauki polskiej tak na Uniwersytecie Warszawskim, jak w Towarzystwie Naukowym Warszawskim, okres, który upoważnił Go, żołnierza Reduty Profesorów, do „zmiany adresu” (jak mówił) na miejsce, gdzie spoczywają Jego uczniowie i przyjaciele, polegli w Powstaniu Warszawskim.

Sesję rozpoczął profesor Tadeusz Ulewicz odczytem *Juliana Krzyżanowskiego spojrzenie i ujęcia syntetyczne dziejów literatury polskiej*, w którym sugestywnie i wnikliwie omówił obie syntezy Profesora, *Historię literatury polskiej* i *Dzieje literatury polskiej*, akcentując nowatorstwo pierwszej z nich, a wyważenie proporcji drugiej. Przypomniał, że *Historia literatury*, stanowiąc zaledwie fragment całości zniszczonej przez bombardowanie drukarni w roku 1939, ukazała się po raz pierwszy w roku wybuchu wojny, nie doczekawszy się recenzji, a po raz drugi w roku

Otwarcie wystawy prof. Juliana Krzyżanowskiego w Pałacu Kazimierzowskim.
Wstęgę przecina prof. J. Kulczycka-Saloni

Fot. M. Ostecki

Na wystawie prof. Juliana Krzyżanowskiego. Od lewej: L. Bartelski, dr A. Bier-
nacki, profesorowie: Z. Libera, Cz. Zgorzelski

Fot. M. Ostecki

Zaproszenie do Audytorium im. Prof. Juliana Krzyżanowskiego. Od prawej: prof. J. Kulczycka-Saloni, rektor UW prof. Z. Rybicki

Fot. M. Ostecki

W Audytorium im. Prof. Juliana Krzyżanowskiego. Od lewej: doc dr A. Lam, dr M. Grabowska; siedzą: prof. Z. Rybicki, prof. M. Klimowicz, prof J. Kulczycka-Saloni i doc. dr R. Górski; w głębi stoją: prof. S. Subotin i dr R. Wojciechowski

Fot. M. Ostecki

1953, w czasach mało sprzyjających prawdziwej humanistyce, zaopatrzona w ostrzegawczą notę, do której zmuszone było Wydawnictwo, i skwitowana krzywdzącymi Autora recenzjami, niewiele mającymi wspólnego z obiektywizmem naukowym. Mimo to stała się książką klasyczną, wydawaną wielokrotnie w wysokich nakładach, podobnie jak *Dzieje literatury polskiej*, doprowadzone do roku 1939 czy raczej 1945, a wydane po raz pierwszy w roku 1969. Ich rozdział końcowy, zatytułowany *Dzieje literackie narodu polskiego* przynosi jakże charakterystyczną dla Profesora ocenę dorobku naszego piśmiennictwa, akcentując fakt, że literatura polska w porównaniu z piśmiennictwem innych krajów europejskich jest literaturą przyszłości, gdyż sprawy społeczne stawia ponad sprawami indywidualnymi.

Portret *Juliana Krzyżanowskiego, badacza literatury staropolskiej* przedstawił profesor Wiktor Weintraub. W 40-stronicowej rozprawie odczytanej przy zastosowaniu koniecznych skrótów przez doktora Ryszarda Wojciechowskiego, ukazał on drogę badawczą tego „drugiego obok Brücknera wielkiego patrona badań nad literaturą staropolską” od pierwszego wystąpienia Krzyżanowskiego na Zjeździe im. J. Kochanowskiego w roku 1930 aż po trzecie wydanie *Paralel* z roku 1977, które niemal w połowie poświęcone są literaturze staropolskiej i jej związkom z folklorem. Słupy milowe tej drogi to *Romans polski wieku XVI*, studia zebrane w tomach *Od średniowiecza do baroku* (1938) i *W wieku Reja i Stańczyka* (1958), wstępy do *Dzieł polskich Kochanowskiego* i do tomów „Biblioteki Narodowej”, zawierających teksty J. Kochanowskiego, Reja i Sępa Szarzyńskiego, wreszcie nie zebrane jeszcze w osobny tom studia mediewistyczne nad *Bogurodzicą*, *Kazaniami świętokrzyskimi* i Gallem Anonimem. Wszystkie te prace, odznaczające się rozmachem komparatystycznym i wnikliwością badawczą, obejmują cały obszar literatury staropolskiej, choć zarazem świadczą o upodobaniu Profesora w okresie Renesansu.

Interesujący referat docenta Stefana Treugutta *Romantyzm na warsztacie badawczym Juliana Krzyżanowskiego* przyniósł analizę prac Profesora nad tym okresem naszej literatury, bardzo dla twórczości naukowej Profesora istotnych, choć może mniej od okresu staropolskiego i od okresu pozytywizmu licznych. Pierwszym dowodem zainteresowań literaturą romantyczną jest angielski zarys *Polish Romantic Literature*, wydany w Londynie w 1930 r. jako efekt wykładów Profesora na tamtejszym uniwersytecie, dowodem ostatnim pozostał nie ukończony już wstęp do jubileuszowego wydania *Starej baśni* Kraszewskiego. Książka angielska — nadal żywotna, jak świadczy jej wznowienie amerykańskie w 1968 r. — stała się przedmiotem błyskotliwych wywodów prelegenta, który uwagą swo objął również wydany w 1961 r. tom *W świecie roman-*

tycznym oraz romantyzmowi poświęcony rozdział *Dziejów literatury polskiej*. Oceniając ten fragment dorobku naukowego Profesora Stefan Treugutt uwydatnił nowość spojrzenia wielkiego badacza na romantyzm polski i przewartościowanie przezeń dotychczasowych sądów o epoce, akcentujące nie tyle postawę narodowo-patriotyczną romantyzmu — jak rzecz ujmowali poprzednicy Profesora — co nieprześcignione wartości estetyczne wielkiej literatury romantycznej.

Przedstawiając w rozprawie *Julian Krzyżanowski jako badacz literatury okresu pozytywizmu* Jego „pozytywistyczny żywot i sprawy” profesor Edmund Jankowski nie ograniczył się do oceny samej twórczości naukowej Krzyżanowskiego, ale wydobył Jego szczególną więź z epoką ceniącą — podobnie jak Profesor — pracę organiczną, pracę, która pozwoliła mu podczas okupacji stworzyć Uniwersytet Podziemny, a po wojnie — gdy w latach pięćdziesiątych nie było szans na uprawianie wielkiej humanistyki — odbudować nie tylko ruiny Pałacu Staszica, ale również warsztat edytorski, podstawę wszelkich badań historycznoliterackich. Wychodząc od spraw terminologii, periodyzacji i rozwarstwienia epoki Edmund Jankowski użył trafnej formuły, że dla Profesora pozytywizm przedstawiał się „jako tryptyk, którego środek stanowi realizm krytyczny, a dwa skrzydła to romantyzm i naturalizm”, by następnie przejść do wnikliwej oceny badań Profesora nad kolejnymi gatunkami literackimi — tak charakterystyczną dla pozytywizmu powieścią, nad „poezją czasów niepoetyckich” i nad dramatem, badań zadokumentowanych m. in. tomem *W kręgu wielkich realistów* i odpowiednim rozdziałem *Dziejów literatury polskiej*. Szczególną uwagę poświęcił prelegent pisarzowi, przez Profesora — jak określili — najbardziej uprzywilejowanemu, Henrykowi Sienkiewiczowi, który otrzymał nie tylko *Kalendarz życia i twórczości* — książkę, która na gruncie polskim rozpoczęła ten rodzaj pisarstwa naukowego — ale również dwuczęściową monografię oraz zbiór studiów szczegółowych *Pokłosie Sienkiewiczowskie* (1973), nie mówiąc już o edycji *Dzieł* i trójczłonowej bibliografii. Fascynacja talentem wielkiego pisarza, a zarazem człowieka, „który był sobą” i który potrafił dowieść świata, że jego nie istniejąca na mapie ojczyzna „jednak się porusza” — oto źródło inspiracji Profesora, który wbrew wszelkim trudnościom wprowadził Sienkiewicza do świadomości Polskiej Ludowej.

Następną epoką, neoromantyzmem — a nazwę tę Profesor stosował konsekwentnie, uznając że lepiej oddaje ona związki z literaturą niż terminy modernizm czy Młoda Polska, mające zakres szerszy, nie tylko historycznoliteracki — zajął się profesor Artur Hutnikiewicz w interesującym studium *Julian Krzyżanowski pośród „poszukiwaczy absolutu”*. Mówiąc o tej dziedzinie twórczości Profesora zwrócił uwagę na fakt, że była to epoka Jego młodzieńczych lektur i fascynacji, że miał o niej sto-

sunek nie tylko historyka literatury, ale także czytelnika, chłonnego przejawy tego prądu literackiego w ukazujących się kolejno jego nowościach, pierwodrukach. Epoka ta miała też więcej szczęścia od obu swych poprzedniczek, romantyzmu i pozytywizmu, ocalała bowiem poświęcona jej część *Historii literatury*, wydana dwukrotnie osobno jako *Neoromantyzm polski*. Monografie oddzielne otrzymali również dwaj pisarze neoromantyczni, Władysław Stanisław Reymont i Władysław Orkan.

Od dotychczasowych wypowiedzi, ukazujących kolejne okresy historii literatury, jak i od całej sesji odbiegł świadomie esej profesora Jerzego Pelca zatytułowany *Mistrz. O Julianie Krzyżanowskim*. To wspomnienie z okupacyjnych kompletów uniwersyteckich, skreślone ręką ich uczestnika, przemieniło się w znakomity portret Profesora, prezentujący rzadką i trudną sztukę tego rodzaju pisarstwa.

Na szlak organizacji nauki — która nie została w pełni na sesji ukazana, mimo iż zasługi Profesora są w tej dziedzinie ogromne, a ponadto dotyczą czasów najtrudniejszych, bo okupacji i odbudowy nauki — wkroczył docent Stanisław Frybes, kreśląc sylwetkę *Juliana Krzyżanowskiego* — prezesa *Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza*. Pięćdziesiąt lat współpracy z tym Towarzystwem i trzydzieści lat jego prezesury dobitnie świadczą, że Profesor doceniał ważną, i to podwójnie, rolę Towarzystwa — jako elementu integrującego środowisko polonistyczne szkoły średniej i szkoły wyższej i jako terenu, na którym można popularyzować zdobycze nauki i nauce tej torować drogę.

Odkrywczy i nowatorski referat profesora Zdzisława Libery ukazał po raz pierwszy *Rolę Juliana Krzyżanowskiego w badaniach nad socjologią literatury*. Zainteresowanie tą problematyką dostrzegł prelegent u Profesora już w szkicu wstępnym *Paralel* (1935), gdzie mowa o rozwarstwieniu społecznym literatury pisanej i przekazywanej ustnie, oraz w ogłoszonym w tym samym roku studium *Legenda literacka*. Właściwy jednak wykład socjologii literatury przynosi *Nauka o literaturze i Sztuka słowa*, które tworzą podstawy badań nad socjologią życia literackiego i odbioru dzieła literackiego, a ich autorowi zapewniają miejsce — jak pięknie sformułował profesor Libera — „pierwszego w Polsce historyka literatury, który docenił wartość socjologii dla zrozumienia zjawisk literackich, określił znaczenie jej w procesie poznania literackiego i sformułował pod względem teoretycznym przedmiot i zakres takich pojęć, jak kultura literacka, życie literackie, socjologia literatury”.

Następne dwa referaty, docent Barbary Otwinowskiej *Edytorstwo staropolskie Juliana Krzyżanowskiego* i docenta Zbigniewa Golińskiego *Dzieło edytorskie Juliana Krzyżanowskiego (pisarze doby nowszej)*, o bardzo wysokim poziomie naukowym, dotyczyły dziedziny życia, która od lat pasjonowała Profesora. Toteż położył w niej niemałe zasługi, udo-

stępując teksty ze wszystkich niemal epok naszej literatury i we wszystkich formach edytorskich — od wydań ściśle naukowych do popularnych. Kładąc wielki nacisk na poprawność tekstu i właściwe jego rozumienie, stawiał edytorstwu wysokie wymagania filologiczne i historycznoliterackie w zakresie opracowania tekstu i w zakresie komentarza, wybierając dla siebie utwory szczególnie trudne, jak *Krótką rozprawę* Reja, czy *Tragedia o polskim Scylurusie* Jurkowskiego, które rozszyfrowywał z pasją detektywa i swobodą człowieka doskonale znającego historię kultury i języka polskiego. Kochanowski, Rej, Sęp-Szarzyński, Mickiewicz, Słowacki, Łoziński, Sienkiewicz, Orzeszkowa, Tetmajer — oto długa, a niepełna lista pisarzy, których teksty udostępniał w wielotomowych niejednokrotnie wydaniach, rekonstruując zniszczony wskutek wojny warsztat polonistyczny.

Inny rodzaj zainteresowań naukowych Profesora, bo dziedzinę komparatystyki, ukazała profesor Janina Kulczycka-Saloni w referacie *Sienkiewicz w oczach komparatysty*. Na przykładzie monografii poświęconej pisarzowi o zasięgu światowym i o złożonej kulturze literackiej zademonstrowała, w jaki sposób Profesor odsłaniał związki autora *Trylogii* z literaturą europejską i światową czy też z literaturą polską epok wcześniejszych.

Profesor Jan Trzynadłowski omówił *Teoretyczno-literackie idee' Juliana Krzyżanowskiego*, koncentrując uwagę na rozprawie *Barok na tle prądów romantycznych*, zawierającej słynną tezę o przemienności epok romantycznych (średniowiecze — barok — romantyzm — neoromantyzm) i klasycystycznych (renesans — oświecenie — pozytywizm — neorealizm) oraz na *Nauce o literaturze*, którą nazwał „pamiętnikiem uczonogo”, gdyż wszystkie zawarte w niej informacje pochodzą z własnych doświadczeń badawczych, oraz „swego rodzaju pomnikiem klasycznej wiedzy o literaturze”, jak również „szkołą sumiennego postępowania i najwyższych wymagań erudycyjnych”.

Folklorystyka Juliana Krzyżanowskiego to temat referatu docenta Ryszarda Górskiego, omawiającego dziedzinę nauki, w której Profesor położył szczególne zasługi, wyodrębniając naukę o literaturze z etnografii i tworząc osobną szkołę folklorystyczną. O rozmiarach Jego pracy świadczy spora półka książek, gdzie obok *Paralel* i *Polskiej bajki ludowej w układzie systematycznym* stoi monografia o przysłowiach *Mądrej głowie dość dwie słowie* i *Słownik folkloru polskiego*, którego przeważającą większość haseł napisał Profesor, a niebawem stanie monografia *W świecie bajki ludowej* oraz *Szkice folklorystyczne*, ogromny zbiór rozpraw z teorii i historii folkloru, jak również artykułów dotyczących poszczególnych gatunków literatury ludowej — legendy, zagadki, pieśni, bajki i przysłowia. Do tego dorzucić trzeba jeszcze współredakcję *Nowej*

księgi przysłów polskich (t. 1—3) i opiekę nad *Dzielaми wszystkimi* Kolberga, a obraz gigantycznego wysiłku będzie mniej więcej pełny.

Ostatnim ogniwem sesji była *Polszczyzna Juliana Krzyżanowskiego*, referat docent Danuty Buttlerowej, starannie analizujący cechy stylu i języka Profesora. Już sam fakt istnienia tego rodzaju tematu — bardziej pasującego do osoby pisarza niż uczonego — a przede wszystkim wnioski wyciągnięte przez prelegentkę świadczą o wielkiej indywidualności Juliana Krzyżanowskiego, który łączył w sobie olbrzymią wiedzę z wielkim talentem literackim, przejawiającym się i w znakomitym stylu, i w bogatym słownictwie Profesora, jasnym, obrazowym, celnym, unikającym wszelkich szablonów.

Sesję zamknął profesor Henryk Markiewicz bardzo znamienym i ważnym akcentem uwydatniającym nie tyle niezaprzeczalne zasługi Profesora dla nauki polskiej, co Jego wielką, niepowtarzalną, a tak rzadko spotykaną indywidualność, darzącą nas przez wiele lat — i ciągle jeszcze — swoim wielorakim bogactwem. Pokłosie sesji, która przedstawiała wysoki poziom naukowy, wyróżniający się wśród sesji analogicznych, i ukazała główne linie twórczości naukowej Profesora, ukaże się nakładem Państwowego Instytutu Wydawniczego, jak zapewnił nas jeszcze na sali obrad redaktor naczelny tego Wydawnictwa, tak bardzo związanego z Profesorem, Jerzy Skórnicki¹.

¹ Do końca lutego 1979 ukazały się dwie ze wspomnianych książek Profesora Krzyżanowskiego: *A History of Polish Literature*, translated by Doris Ronowicz, Warszawa 1978 oraz *Dzieje literatury polskiej*, Warszawa 1979, wydanie czwarte w nakładzie 50 000 egz.

Spośród referatów wygłoszonych na sesji poświęconej Profesorowi Krzyżanowskiemu trzy zostały już wydrukowane w czasopismach, tzn. Artura Hutnikiewicza *Julian Krzyżanowski pośród „poszukiwaczy absolutu”* w „Przeglądzie Humanistycznym”, 1977, nr 9, s. 65 - 77; Jerzego Pelca *Mistrz. O Julianie Krzyżanowskim* w „Pamiętniku literackim”, 1978, z. 1, s. 3 - 8 oraz Wiktora Weintrauba *Julian Krzyżanowski — badacz literatury staropolskiej*, tamże, s. 5 - 33.